

UO'K: 316.334.3:343.341(575.1)

Azizjon RIZAYEV,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tadqiqotchisi
E-mail: umidjon.usarov@mail.ru

Tarix fanlari doktori, professor v.b. A.Xolliyev taqrizi asosida

SAUDIYA ARABISTONI MILLIY IDENTIKLIGINING DINIY PARADIGMASI

Аннотация

Maqolada Saudiya Arabistonida milliy identiklikni mustahkamlash maqsadida islom diniga asoslangan milliylikni o'rnatishga qaratilgan sa'y-harakatlar ochib berilgan. Arab dunyosida milliylik va diniy mafkuraning rivojlanishi, shuningdek, ularning o'zaro bog'liqligi va mintaqadagi vaziyatga ta'siri ko'rib chiqilgan. Saudiya Arabistoni valiahdi Muhammad bin Salmon tomonidan mamlakatda milliy identiklikni mustahkamlash va konservativ tendensiyalarni susaytirish yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar atroflicha ochib berilgan. Saudiya Arabistonining hozirgi siyosatidagi islomizmning diniy, milliy va global jihatlarini uyg'unlashuvi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Milliylik, islom, mazhab, saudiyaliklar, salafiylik, identiklik, panarabizm, teokratiya, monarxiya, islohotlar, fundamentalizm, radikalizm, globallashtirish.

РЕЛИГИОЗНАЯ ПАРАДИГМА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ САУДОВСКОЙ АРАВИИ

Аннотация

В статье раскрываются усилия, направленные на установление национальной идентичности на основе ислама в Саудовской Аравии с целью укрепления национального самосознания. Рассматривается развитие национализма и религиозной идеологии в арабском мире, а также их взаимосвязь и влияние на ситуацию в регионе. Подробно освещаются реформы, проводимые наследным принцем Саудовской Аравии Мухаммедом бин Салманом, направленные на укрепление национальной идентичности в стране и ослабление консервативных тенденций. Показано сочетание религиозных, национальных и глобальных аспектов исламизма в современной политике Саудовской Аравии.

Ключевые слова: Национализм, ислам, мазахаб, саудиты, салафиты, идентичность, панарабизм, теократия, монархия, реформы, фундаментализм, радикализм, глобализация.

RELIGIOUS PARADIGMS OF SAUDI ARABIA'S NATIONAL IDENTITY

Annotation

This article explores the efforts aimed at establishing a national identity based on Islam in Saudi Arabia with the goal of strengthening national consciousness. It examines the development of nationalism and religious ideology in the Arab world, as well as their interrelation and impact on the regional situation. The reforms implemented by Saudi Crown Prince Mohammed bin Salman to reinforce national identity in the country and mitigate conservative tendencies are thoroughly elucidated. The article demonstrates the convergence of religious, national, and global aspects of Islamism in contemporary Saudi Arabian politics.

Key words: Nationalism, Islam, Saudis, Salafists, identity, Pan-Arabism, theocracy, monarchy, reforms, fundamentalism, radicalism, globalization.

Kirish. Diniy identiklik Saudiya Arabistoni milliy identikligining, xususan, Podshohlik milliylikning uzviy qismi bo'lib kelmoqda. Buni boshqacha ta'riflaganda saudiyalik bo'lish uchun Podshohlikda tug'ilishning o'zi kifoya emas, balki shu bilan birga u musulmon-sunniy ham bo'lishi kerak[1]. Saudiya milliylik R.Brubakerning[2] yondashuvi asosida tahlil qilinganda uni etno-diniy milliylik deb baholash mumkin. Zero, Ol Saud va Ol ash-Shayx oilalari o'rtasidagi ittifoq hozirgi hududda Saudiya Arabistonining davlatchiligi shakllanishini legitimlashtirib berdi.

Tahlil va natijalar. XX asrning 80-yillaridan Saudiya Arabistoni Podshohligi (SAP) rahbariyati izchil ravishda milliy identiklikning diniy komponentini rivojlantirib bordi. Bu, ayniqsa, Saudiya Arabistoni podshohi o'zining "Ikki muqaddas masjid xodimi" (Makka va Madina shaharlaridagi) deb nomlanuvchi unvonidan faol foydalanishida yaqqol namoyon bo'ldi. Podshoh Salmon bin Abdulaziz Ol Saud o'zidan avvalgi podshohlar kabi "biz va xalqimiz islom dinining muqaddas yerlari himoyachilarimiz" deb ta'kidlash orqali hozirgi Saudiya milliy identikligining mazmun-mohiyatini belgilab berdi [3]. Gadi Xitman Saudiya milliylikni vahhobiylikning bir turi sifatida ta'riflar ekan,

uzoq vaqt davomida faqat Hanbaliy mazhabidagi shaxslar mamakat siyosiy hayotida ishtirok etishi va siyosiy qarorlarni qabul qilishga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lganligini ta'kidlagan[1]. Saudiya Arabistonining qolgan aholisi Podshohlik pasportiga ega bo'lsalarda bunday huquqdan mahrum edilar. Bu nafaqat mamlakatning Sharqiy viloyatda yashovchi shialariga, balki Hijozning Molikiy va Shofi'iy mazhabidagi aholisiga ham taalluqli. Yuqorida aytib o'tilgan guruhlarining vakillari Podshohlik huquq-tartibot idoralariga jalb qilinmagan va ularga davlat idoralarida yuqori lavozimlarni egallashga ruxsat berilmagan. Biroq so'nggi o'n yil ichida mamlakatni liberallashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar o'zanida vaziyat nafaqat Hijoz vakillari uchun, balki shialarga ham ijobiy ko'rinishda o'zgarib boshladi.

Hozirgi vaqtda Saudiya Arabistonida davlat milliylikning yangi shakli tez sur'atlarda rivojlanmoqda. Xalqaro bozorda neftning yuqori narxlarini ushlab qolish, mahalliy mega-loyihalarni amalga oshirish, jahon sportida ishtirok etish, xorijiy davlatlar bilan aloqalarni kengaytirish kabi chora-tadbirlar ushbu milliylik strategiyasi doirasida rasmiy ar-Riyod tomonidan amalga oshirilayotgan ichki va tashqi siyosat bilan bog'liq. Yoshlarga qaratilgan ushbu

dasturlar, milliy identitlikni tiklash va davlat bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan bo'lib, bu o'zgarishlar "yuqoridan pastga" yo'nalishida amalga oshiriladi.

Bu tashabbuslar allaqachon aniq natijalarga erishdi. Saudiya Arabistoni yaqin Sharqdagi deyarli barcha mojaro zonalarini va geosiyosiy yoriqlarga jalb qilingan bo'lib, so'nggi paytlarda ular mintaqadagi keskinlikni pasaytirish harakatining boshida turibdi. Saudiya Arabistoni hukumati rivojlanayotgan ko'p qutbli dunyo tartibining realligini tan oladi va AQSH e'tirozlariga tez-tez duch kelib, qisqa va uzoq muddatda o'z manfaatlarini eng yaxshi tarzda ilgari surish uchun o'zini mos tarzda ko'rsatadi.

Saudiya valiahdi Muhammad bin Salmon Podshohlikda milliylik g'oyasini mustahkamlash orqali o'zining mamlakat ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga ta'sirini mustahkamlashga intilmoqda. Muhammad bin Salmon Saudiya Arabistoni milliy identitligining muhandisi sifatida amalga oshirayotgan siyosatida milliylik g'oyasi asosiy o'rin tutmoqda. Muhammad bin Salmon Saudiya Arabistonida milliy identitlikni faqat din bilan bog'lashni o'zgartirish maqsadida uning tasavvurida "saudiyalik" bo'lish nimani anglatishini xalqqa yetkazishga intilmoqda. Biroq Saudiya Arabistonining rivojlanish tarixi davomida diniy identitlik hukmron Ol Saud oilasining legitimligini ta'minlab kelgan.

Muhammad bin Salmon Saudiya milliyligini mamlakatni asosiy birlashtiruvchi kuchga aylantirishga intiladi. Din ar-Riyod uchun davlat boshqaruvining muhim vositasi bo'lib qolsa-da, yangi milliylik harakatlarini qo'llab-quvvatlanishiga qaratilgan. Bu, valiahd shahzoda ko'rsatmasi bilan amalga oshirilayotgan turli islohotlarda yaqqol namoyon bo'lmoqda. Ular jumlasidan Saudiya Arabistoni tarixini din bilan ifodalashini o'zgartirish, ayollarga avtomashina boshqarish, alohida yashash va vasiyisiz sayohat qilishga ruxsat berish, kinoteatrlar faoliyatini yuritishi va turli xil konsert dasturlarini tashkil etishga ruxsat berish, korrupsiyaga qarshi kurash, ekstremistik g'oyalarni targ'ib qiluvchi ruhoniyyat vakillarini hibsga olish kabi choralarini zikr etish mumkin. O'quv adabiyotlari yangi Saudiya milliylik g'oyasi nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqildi va mamlakatni pan-arab va pan-islom g'oyalaridan uzoqlashtirdi.

Asta-sekin yangi shaklda Saudiya Arabistoni milliy identitligining mafkuraviy bazisi yaratilmoqda. Islom diniga mansublik arab tili, milliylik va etnik tushunchalarni chetga surib, o'zaro birlashishning yangi shakliga aylanmoqda. Shuningdek, ar-Riyod mamlakatda milliylik loyihasi amalga oshirish vositasi sifatida militarizatsiyadan foydalanmoqda. U harbiy ramzlarni jamiyatni birlashtirish va aholi o'rtasida davlatga nisbatan umumiy xayrixohlik va sadoqat tuyg'usini shakllantirishda foydalanmoqda.

Geosiyosiy makonda Saudiya Arabistoni din peshvolari XX asrning 50-60-yillari Misr Prezidenti Gamal Abdunnosir rahbarligidagi arab millatchilari va sotsialistlarining panarab g'oyalari qarshi chiqib, 1962 yilda Jahon Islom Ligasini tashkil etilishiga erishdilar. Bu jarayon arab davlatlari o'rtasida milliylik va sotsializm mafkurasi asosida turli integratsion loyihalar amalga oshirilishiga to'sqinlik qilishi kerak edi. Ar-Riyodning nuqtai nazaricha, arab dunyosi faqat islom diniga mansublik identitligi asosida birlashishi mumkin va bunda Saudiya Arabistoni ulamolari targ'ib qiluvchi Muhammad bin Abduvahobning diniy g'oyalari yetakchilik qilishi lozim bo'ladi.

Saudiya Arabistoni nuqtai nazaricha, arab milliyligi va siyosiy islom o'rtasida G'arb qadriyatlarini va globallashuv jarayonlariga qarshilik qilishda umumiylik mavjud, ammo bu ularning o'rtasidagi ziddiyatlarini istisno etmaydi. XXI asr boshida siyosiy islom panislomizm g'oyasini qayta tiklab, globallashuvga javob sifatida siyosiy integratsiyaning yetakchi kuchi bo'lishiga intildi. Siyosiy islom tarafdorlari arab

milliyligini va uning ramzi bo'lgan dunyoviy davlatni G'arb tomonidan singdirilgan rivojlanish modeli deb hisoblaydi [5]. Islomiy ta'limotning arab jamiyatlarida doimiy mavjudligi va uni birlashtiruvchi kuch sifatida qabul qilinishi ehtimoli yuqori.

Milliylikni rivojlantirishda iqtisodiyotni rivojlantirish muhim ahamiyatga molik. Valiahd Muhammad bin Salmon mamlakatda subsidiyalarni keskin kamaytirish orqali Podshohlikda neft daromadlariga tayanib qolmagan iqtisodiyotni shakllantirish yo'lida sa'y-harakatlar qilmoqda. Bunday tashabbuslarga qaramay neft daromadlari Saudiya Arabistoni uchun hanuzgacha muhim ahamiyatga ega. Podshohlikda keng islohotlarni amalga oshirish uchun Muhammad bin Salmon katta sarmoya kerak, biroq Saudiya Arabistoni iqtisodiyotining barqarorligi neftdan keladigan daromadlarga bog'liq.

Bunda "Vision 2030" strategiyasi yangi iqtisodiy rivojlanishning asosi bo'lib, u Saudiya Arabistonini Yaqin Sharqdagi eng yirik iqtisodiy markazga va xalqaro moliya bozoriga aylantirish ko'zda tutilgan. Bu maqsadga erishish uchun Saudiya Arabistonining xalqaro maydondagi imidjini yangi shart-sharoitlarga moslashtirgan holda Podshohlikning yangi qiyofasini yaratishga harakat qilinmoqda. Buning uchun mamlakatda turizm rivojlantirilmoqda, turli xalqaro sport musobaqalarida faol ishtirok etilmoqda, investitsiya forumlari o'tkazilmoqda va Podshohlikni mo'tadil islom tarafdori sifatida ko'rsatuvchi turli xalqaro tashabbuslarni ilgari surmoqda.

Saudiya Arabistoni "Vision 2030" dasturini amalga oshirish, ayrim sohalarda, ayniqsa, xususiy sektorni rivojlantirish va neftga bog'liq bo'lmagan davlat daromadlarini oshirishda qator qiyinchiliklarga ro'baro' kelmoqda. Masalan, 2022 yilda jahon bozorida neft narxining yuqoriligi tufayli Saudiya Arabistoni iqtisodiyoti 8,7 foizga o'sgan bo'lsa-da, bu Podshohlikka oxirgi 10 yil ichida birinchi marta budjet profitsitiga erishish imkonini berdi. Dunyo miqyosida iqtisodiy taraqqiyotning sekinlashuvi kuzatilayotgan sharoitda neft mahsulotlari savdosidan olinadigan daromad Saudiya Arabistoni uchun yaqin istiqbolda muhim bo'lib qoladi deb mulohaza qilinadi.

Ichki siyosatda Muhammad ibn Salmon milliy loyihalarni amalga oshirish va hokimiyatning avtoritar asoslarini modernizatsiya qilishni ustuvor vazifa deb bilmoqda. Bu jarayon xavfsizlik siyosatining kuchayishi va tanqidchilarga nisbatan qattiq choralar ko'rish bilan birga kechmoqda[4]. Milliylik strategiyasining muvaffaqiyati hukumatning iqtisodiy va'dalarini bajarishi va Muhammad ibn Salmonning o'zini milliy manfaatlar himoyachisi sifatida ko'rsata olishiga bog'liq. Biroq kuchli milliylik g'oyalari davlat nazoratidan tashqari kuchlarni shakllantirishi mumkin. Agar va'dalar bajarilmasa, valiahd shahzoda o'zi rag'batlantirgan millatchi kuchlar tanqidiga uchrashi ehtimoli mavjud.

Xulosa. Yuqorida zikr etilganlardan kelib chiqib, qayd etish mumkinki, globallashuv jarayonlari Saudiya Arabistonining milliy identitligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda, bu esa ko'plab ziddiyatlar va muammolarni keltirib chiqarmoqda. Podshohlikning jahon iqtisodiyotiga integratsiyasi jamiyatning ochiqligi va modernizatsiyasini talab etsa-da, bu jarayon an'anaviy qadriyatlar va madaniy o'ziga xoslikni yo'qotish xavfini tug'dirmoqda. Bu murakkab vaziyatda Saudiya Arabistoni islom olami va arab sivilizatsiyasining yetakchisi maqomini saqlab qolishga intilmoqda. Bu strategiya zamonaviylashuv va an'anaviylik o'rtasidagi nozik muvozanatni saqlashga qaratilgan bo'lib, milliy identitlikni saqlash va rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida qaralmoqda. Mamlakat rahbariyati global tendensiyalarga moslashish va o'z madaniy-tarixiy merosini saqlab qolish o'rtasidagi muvozanatni topishga harakat

qilmoqda, bu esa Saudiya Arabistonining kelgusi rivojlanish yo'nalishini belgilab bermoqda.

Saudiya Arabistoni hozirda modernizatsiya va global integratsiya jarayonlarini o'z madaniy va sivilizatsion identikligini saqlab qolish bilan uyg'unlashtirish muammosi bilan ro'baro' bo'lmoqda. Bu muvozanatli yondashuvni ishlab chiqish mamlakat rivojlanishining ustuvor yo'nalishiga aylangan. Saudiya jamiyatining moslashuvchanligi va o'ziga xosligi an'anaviy hamda zamonaviy qadriyatlarini o'z ichiga olgan "Saudiya modeli"ni shakllantirish imkoniyatini bermoqda. Bu model islom qadriyatlarga asoslangan modernizatsiya; texnologik rivojlanish va madaniy merosni saqlash uyg'unligi; iqtisodiy diversifikatsiya va an'anaviy ijtimoiy tuzilmalarni saqlash; global standartlarga moslashish va milliy identiklikni saqlab qolish kabi xususiyatlarga ega bo'lishi ko'zda tutilgan. Uni amalga oshirish globallashuv tahdidlari sharoitida mamlakatning milliy birligi va

mustaqilligini saqlashga xizmat qiladi va Saudiya Arabistonining nafaqat mintaqaviy, balki global miqyosda ham o'z mavqegini mustahkamlashga yordam beradi.

Saudiya Arabistoni rahbariyati an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirgan, milliy identiklikni saqlagan holda global integratsiyaga qaratilgan, islom tamoyillariga asoslangan, iqtisodiy modernizatsiyani o'z ichiga olgan "Saudiya rivojlanish modeli"ni ilgari surmoqda. Bu model orqali mamlakat rahbariyati XXI asr talablariga javob beradigan yangi milliy identiklikni shakllantirishga intilib, yoshlarda milliy g'ururni kuchaytirish, fan va san'at sohasidagi yutuqlarni targ'ib qilish, ommaviy axborot vositalarida mamlakatning ijobiy imijini yaratishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Shu bilan birga musulmonchilikka, an'anaviy axloqqa zid bo'lgan G'arb qadriyatlari Podshohlikda tarqalishini cheklashga sa'y-harakat qilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Hitman G. Saudi Arabia's Wahhabism and Nationalism: The Evolution of Wataniyya into Qawmiyya // Digest of Middle East Studies. Vol. 27. No. 1. P. 81.
 2. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge University Press, 1996. P. 65.
 3. Ближний Восток: Политика и идентичность. Коллективная монография / Под ред. И.Д.Звягельской / ИМЭМО РАН. –М.: Издательство «Аспект Пресс», 2020. С. 71
 4. Орлов В.В. Самоотождествление в арабском мире: этническое, конфессиональное, национальное // Нации и национализм на мусульманском Востоке / Отв. ред. В.Белокреницкий, Н.Ульченко. -М.: ИВ РАН, 2015. С. 138.
شاهر الغياليين، دينا شقير. معوقات التحول الديمقراطي في الدول العربية // مجلة آفاق للأبحاث السياسية والقانونية، المجلد 3، عدد 5، عام 2020، ص 417-396
<https://www.asjp.cerist.dz/en/article/163044>
- الجابري محمد عابد "مسألة الهوية: العروبة والإسلام... والغرب". بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية. 1995م
<https://ecss.com.eg/11052> جمال عبدالجواد. نهاية العالم العربي // مركز المصري للفكر والدراسات الاستراتيجية، القاهرة، 24.09.2023، عام،
الجابري محمد عابد "مسألة الهوية: العروبة والإسلام... والغرب". بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية. 1995م
بلحبيب رشيد «الهويات اللغوية في المغرب: من التعايش إلى التصادم». في: مجموعة مؤلفين "اللغة والهوية في الوطن العربي: إشكاليات تاريخية وثقافية وسياسية". الدوحة؛ بيروت: المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، 2013م. ص 247
فرحاتي عمر. معوقات التحول الديمقراطي في الدول العربية // مجل العلوم الانسانية لجامعة بسكرة في الجزائر، عدد 29، ص 144-137
<https://www.asjp.cerist.dz/en/article/3766>
إيمان أحمد. قراءات نظرية: الديمقراطية والتحول الديمقراطي // المعهد المصري للدراسات، 28.02.2016م، ص 6-5
أنصاف محمد. حروب الربيع العربي: نسخة موسعة ومعدلة من حرب حزيران // "مداد" – مركز دمشق للأبحاث والدراسات. 20.02.2017، عام،
<http://www.dcrs.sy/search/node/%3A%20%20%20>